

Emocjonalne problemy dzieci w wieku szkolnym – zaburzenia nerwicowe

Liczba czynników stresogennych stale się powiększa, rośnie więc liczba dzieci, które przejawiają różne formy zaburzeń nerwicowych.

Wśród mnogości koncepcji psychologicznych, starających się wyjaśnić przyczyny i mechanizmy etiologii nerwic, wymienić należy:

- Teorię psychoanalizy z. Freuda;
- Psychoanalizę kulturową k. Horney (słynna neurotyczna osobowość naszych czasów; przyczyn nerwic upatruje się w zaburzeniach układów społecznych stworzonych przez cywilizację. One to stają się źródłem lęku podstawowego, wynikającego z poczucia osamotnienia i bezradności dziecka wobec przemocy i hipokryzji dorosłych.
- Teorię interpersonalną h. S. Sulivana (siłą napędową działania jednostki jest lęk wynikający z utraty poczucia bezpieczeństwa społecznego, a w szczególności z dezaprobaty społecznej – zwłaszcza ze strony rodziców);
- Szkołę egzystencjalno – antropologiczną V.E. Frankla (źródłem nerwic jest nieprzezwycięzalny syndrom winy pierwotnej, wpisanej w egzystencję człowieka jako podstawowa cecha bytu);
- Behawioryzm upatrujący przyczyn lęku podstawowego w reakcji na frustracje, uruchamiające mechanizmy ucieczki, projekcji, wchłaniania);
- Teorię Pawłowa (o ukierunkowaniu klasycznym, przykład najprostszej teorii bodziec – reakcja)¹.

Według obowiązującej w Polsce 10 rewizji Klasyfikacji Światowej Organizacji Zdrowia nie istnieje osobna grupa nerwic dziecięcych czy młodzieżowych. Nie oznacza to oczywiście, że kwestionowane jest istnienie emocjonalnych problemów dzieci i młodzieży. Znalazły się one w różnych kategoriach diagnostycznych, takich jak np. „zaburzenia emocjonalne rozpoczynające się w dzieciństwie”. Do nich zaliczyć można lęk przed separacją w okresie dzieciństwa, zaburzenia lękowe w postaci fobii, lęk społeczny okresu dzieciństwa, zaburzenia związane z rywalizacją z rodzeństwem i inne. W innych punktach klasyfikacji znajdują się także kategorie diagnostyczne zaliczane dawniej do szeroko pojętej grupy nerwic, takie jak moczenie nocne, zanieczyszczanie się kałem, stereotypie ruchowe i jąkanie się. Objawy nerwicowe występujące u starszej młodzieży klasyfikujemy w odpowiednich grupach ICD 10.

¹ Mirosław Nyczaj, Problem nerwic dziecięcych, Życie szkoły 1992 nr 1 s. 35.

Są to najczęściej: zaburzenia lękowe, napady paniki, zaburzenia obsesyjno – kompulsywne (nerwica natręctw), zaburzenia konwersacyjne i dysocjacyjne (dawniej histeria). osobnym problemem jest sprawa relacji nerwic wieku rozwojowego i nerwic osób dorosłych. Istnieje zgodność, że brak jest ciągłości pomiędzy obiema grupami zaburzeń nerwicowych².

Wśród czynników powodujących różne rodzaje nerwic dziedziczność oraz cechy osobowości nikną wobec czynników środowiskowych. Przede wszystkim należy tu wymienić klimat emocjonalny rodziny, w której dziecko się wychowuje, a następnie sytuację szkolną dziecka. Te dwa środowiska odgrywają ogromną rolę w etiologii nerwic dziecięcych. Dziecko nie potrafi uciec ani od sytuacji konfliktowej w rodzinie, ani od trudności w szkole. Reakcja dziecka znerwicowanego na konflikt jest silniejsza niż dziecka zdrowego. Nadmiernie silna reakcja na sytuację konfliktową powoduje silne reakcje otoczenia, co prowadzi do powstania nowych konfliktów. W ten sposób u dziecka nerwicowego rozwija się reakcja łańcuchowa, która musi być w danym momencie przerwana, jeżeli dziecko ma się nauczyć reagować prawidłowo. Brak możliwości zaspokojenia w pełni potrzeb psychicznych w domu, poczucie zagrożenia, tłumienie uczuć powodują u dziecka omawiane zaburzenia emocjonalne. W momencie rozpoczęcia nauki szkolnej i wobec rozmaitych wymagań społecznych, jakie stawia środowisko szkolne, zapoczątkowane w domu rodzinnym cechy nerwicowe osobowości nasilają się i rozszerzają. Łatwo wówczas dochodzi do zwiększenia się uczucia lęku i niepokoju, to jest do rozwoju nerwic z ujawnieniem się objawów nerwicowych, za pomocą których dziecko usiłuje opanować narastający lęk³.

Większość autorów zajmujących się opisem nerwic dziecięcych przyjmuje podział na: nerwice narządowe, lękowe, obsesyjne i histeryczne. Istnieją pewne objawy i ich zespoły typowe dla dzieci nerwicowych. Zaliczyć tu można: wzmożoną ruchliwość i nadpobudliwość przejawiającej się przede wszystkim w sferze motorycznej, tiki nerwowe, wymioty, moczenie nocne. Kolejnym zjawiskiem symptomatycznym w przypadku zaburzeń emocjonalnych u dzieci jest nerwica lękowa, która obejmuje całą osobowość. Stopień nasilenia lęku jest różny – od najczęściej występujących fobii aż do ostrych stanów lękowych. Istnieje rodzaj lęku, który jest biologicznie uzasadniony i który chroni organizm przed realnymi niebezpieczeństwami. W przypadku nerwic lękowych chodzi o nieadekwatne do obiektywnej sytuacji stany niepokoju⁴.

² Irena Namysłowska, Nerwice szkolne, Problemy Opiekuńczo – Wychowawcze 1998 nr 5 s. 7.

³ Magdalena Ligocka, Trudności w nauce dzieci znerwicowanych, Edukacja i Dialog 1999 nr 4 s. 33-34.

⁴ Tamże s. 336-37.

Fobia szkolna jest klasycznym przykładem fobii sytuacyjnej, ponieważ dziecko odczuwa lęk nie przed szkołą rozumianą jako całość, ale przed konkretnymi sytuacjami, które mają miejsce w szkole. Fobię szkolną określa się jako nerwicę szkolną, która stanowi zróżnicowany pod względem etiologicznym zespół, będący często formą nerwicy lękowej, którego wiodącym objawem jest obawa przed uczęszczaniem do szkoły, przy czym przed każdym udaniem się do niej i w czasie pobytu w szkole pojawiają się u dziecka przejawy lęku. Na podkreślenie zasługuje fakt, że psychologiczne objawy lęku w tym zespole są często maskowane przez bogatą symptomatologię wegetatywną (ból głowy, drżenie rąk, nudności, wymioty, ból brzucha, biegunki, duszność, pocenie się). Znaczny stopień nasilenia objawów może uniemożliwić dziecku kontynuowanie nauki w szkole, stosowanie zaś kar i przymusu nasila objawy. Cechą charakterystyczną zespołu jest całkowite ustępowanie objawów z chwilą przeminięcia zagrożenia uczęszczania do szkoły.

Nauka w sposób różnorodny wypowiada się o przyczynach fobii szkolnej. Jedną z głównych przyczyn pojawienia się fobii szkolnej zawiera się w relacji dziecko-rodzice. Instytucja szkoły aktywizuje tylko zaburzenia tej relacji. Zdaniem Hersova sprzyjającym układem jest dominująca, groźna matka i bierny ojciec lub matka nadmiernie uczuciowo związana z dzieckiem i zamknięta, chłodny uczuciowo ojciec. Natomiast wg Eisenberga decydujący wpływ ma lękowa postać matki (podświadomie boi się ona rozstania z dzieckiem, któremu była do tej pory niezbędna, a które w nowej sytuacji przestanie jej potrzebować w takim samym jak dotychczas stopniu) oraz jej chwiejność uczuciowa w stosunku do dziecka. Bakwin twierdzi, że dziecko nie boi się właściwie szkoły, lecz separacji z matką, która stanowi dlań źródło podstawowej satysfakcji uczuciowej i z którą nie chce się rozłączyć. Podobnie wypowiada się Ranschburg, który sądzi, że lęk separacyjny związany z pójściem do szkoły może przerodzić się w fobię szkolną. Z kolei Agras jej przyczyny upatruje w ogólnie depresyjnej lub lękowej postawie dziecka, które dlatego szuka oparcia w matce.

Jaczewski wymienia trzy typy lęków szkolnych. Pierwszym z nich jest lęk przed kompromitacją. Mimo różnych panujących stereotypów, znacznej części uczniów zależy na wynikach nauki. Lęk przed niepowodzeniami szkolnymi odróżnia Jaczewski od lęku przed kompromitacją i wiąże go ze zdawaniem egzaminów wstępnych do szkoły średniej i na wyższą uczelnię. Trzeci rodzaj lęku to poczucie zagrożenia wynikające z braku zdolności odpowiadających stawianym w szkole wymaganiom. Mimo ciągłych starań, dziecko nie osiąga wskazanych wyników, a jednocześnie pojawia się przemęczenie pracą szkolną⁵.

⁵ Agnieszka Witkowska, Sławomir Jabłoński, Edukacja i Dialog 1999 nr 2 s. 44-45.

Nie uchronimy dziecka przed stresem, ale możemy mu pomóc. Trzeba obserwować, jak się z nim zмага, służyć dziecku wsparciem emocjonalnym i pracować nad tymi stronami jego osobowości, które podczas kolejnego kryzysu ułatwią ograniczenie jego skutków⁶.

Konstruktywnie przeżyty przez dziecko kryzys ma tę wartość, że pozwala mu przejść do nowego stadium rozwoju. Dziecku przeżywającemu stres można pomóc przez: udzielanie wsparcia emocjonalnego przez rodziców lub inne osoby mające duże znaczenie w jego życiu, rozmowę o zdarzeniach, przeżyciach (dawanie szansy na odreagowania przez opis, rysowanie tego, czego się obawia, odgrywanie zdarzenia z wykorzystaniem zabawek), stwarzanie atmosfery spokoju, zainteresowanie jego przeżyciami, zapewnienie, że inne dzieci przeżywają podobnie, udzielanie pozytywnych, rzeczowych informacji, rozmawianie o tym, co można zrobić w przyszłości w podobnej sytuacji. korzystne jest ponadto spokojne reagowanie na zwierzenia, uważne słuchanie, unikanie sygnałów przypominających sytuację stresową, poczucie humoru, wychwytywanie elementów komizmu, podkreślenie opiekuńczości rodziców, pomaganie w dostrzeganiu dobra (np. pomocy innych, zaangażowania). Nie jest natomiast korzystne dla dziecka zachęcanie go, by zapomniało, nie myślało, nie płakało, było dzielne, unikanie rozmowy na określony temat lub zmuszanie go do niej, niejasne wyjaśniania, fałszywe uspakajające zapewnienia, ocena w kategoriach dobra i zła. Doświadczenie stresu przez dziecko jest czynnikiem kształtującym strategię radzenia sobie z nim⁷.

LITERATURA:

1. *Edukacja i Dialog* 1999 nr 2, Agnieszka Witkowska, Sławomir Jabłoński *Co to jest fobia szkolna*.
2. *Edukacja i Dialog* 1999 nr 4, Magdalena Ligocka *Trudności w nauce dzieci znerwicowanych*.
3. *Problemy opiekuńczo – wychowawcze* 1998 nr 5, Irena Namysłowska *Nerwice szkolne*.
4. *Życie szkoły* 1992 nr 1, Mirosław Nyczaj *Problem nerwic dziecięcych*.
5. *Edukacja i Dialog* 1999 nr 4, Sylwia Seul *Zmagania się dziecka ze stresem*.

Opracowanie na podstawie literatury
Barbara Jankowska

⁶ Sylwia Seul, Zmagania się dziecka ze stresem, *Edukacja i Dialog* 1999 nr 4 s. 20.

⁷ tamże s. 21.